

UDK 929 Skalić, P.
Pregledni rad
Primljeno: 27. ožujka 2008.
Prihvaćeno za tisak: 15. travnja 2009.

Prilog razmatranju doprinosa Pavla Skalića hrvatskoj i europskoj humanističkoj baštini

Zrinka Novak
Zavod za povijesne i društvene znanosti
Odsjeka za povijesne znanosti HAZU
Strossmayerov trg 2
Zagreb
Republika Hrvatska
e-mail: zrinka.novak@yahoo.com

Na temelju analize objavljenih izvora i literature u radu se nastoji sustavno izložiti život, djelovanje i doprinos znamenitoga humanista, Zagrepčanina Pavla Skalića, europskoj i hrvatskoj humanističko-renesansnoj baštini. Pavao Skalić (1534.–1575.), polihistor, filozof, teolog i polemičar, filozofiju je studirao u Beču, a teologiju doktorirao u Bologni 1552. Zbog lažnoga predstavljanja (Scaliger) te provokacija i kritika na račun struktura Katoličke crkve, prisiljen je bio otići iz Beča, no uspio se zadržati u visokim krugovima europskoga plemstva i boraviti na mnogim dvorovima. U Tübingenu je prešao na protestantizam i kretao se u krugu protestantskih intelektualaca: Primoža Trubara, Petra Pavla Vergerija ml., Ivana Ungnada, Stjepana Konuzula i Antuna Dalmatina. Potkraj života vratio se u krilo Katoličke crkve te pisao polemičke knjige protiv protestanata i protestantizma (npr. protiv P. P. Vergerija, 1563.). Ambicija je bila njegova izrazitija strana, a manje je mario za sustavni rad i dublja istraživanja. Već s dvadeset godina objavio je u Bolonji knjigu *Conclusiones in omni genere scientiarum* – Zaključci u svim vrstama znanosti, dijeleći znanosti na božanske, anđeoske, nebeske, elementarne i paklene. Među njegovim su najpoznatijim djelima *Encyclopediae seu Orbis disciplinarum tam sacrarum quam prophanarum*, *Epistemon*, knjiga u kojoj se riječ enciklopedija prvi put javlja u europskoj pisanoj tradiciji.

Ključne riječi: Pavao Skalić, protestantizam, crkvena povijest, Katolička Crkva, humanizam

Reformacija u Hrvatskoj

Šesnaesto stoljeće može se označiti stoljećem europske materijalne i duhovne krize, što se napose odrazilo u europskim državama, ali i u Zapadnoj crkvi, koja sve više, zbog različitih zlouporaba, gubi na autoritetu. U Europi, koja se našla u teškoj krizi zbog ratova (Osmanlije su na europskim granicama, a diljem Eu-

rope haraju međudržavni i građanski ratovi), zbog pošasti, skupoće, gladi, seljačkih buna i opće nesigurnosti, osiromašuju svi slojevi društva, a bogati se tek nekolicina onih koji upravljaju tržištem. Sve je to produbilo krizu. Martin Luther (1483.–1546.) nije želio rascjep u Crkvi, nego povratak izvornome evanđelju. No, povijesne okolnosti odvele su događaje u drugome smjeru. Zapadno europsko kršćansko rascjepilo se na brojne kršćanske denominacije: katolike, protestante, kalvine, anglikance i dr.¹

Iako je reformacija, kao veliki vjerski, društveni i kulturni pokret u Europi u XVI. st., jače zahvatila samo rubne dijelove Hrvatske (Istra, Međimurje), imala je znan odjek i na cjelokupnom njezinu području, osobito u području kulture, duhovnosti i književnosti. Za učvršćenje reformacijskih idejnih korijena hrvatsko tlo ipak nije bilo dovoljno plodno, ponajviše zbog vanjskih okolnosti – ratnih sukoba s Osmanlijama na granici, pljačkaških akindžijskih pohoda na hrvatski teritorij, građanskoga rata, a zavladao je i opća nesigurnost u gradovima i selima. No, aktivnost i djelovanje male skupine hrvatskih protestanata – prevodilaca biblijskih i teoloških djela u Njemačkoj (u sklopu Biblijskoga zavoda u Urachu kraj Tübingena), imali su veliku važnost za hrvatsku kulturnu baštinu. Naime, za razliku od prijašnjih reformnih pokreta u zapadnome kršćanstvu, koji su se širili propovijedima, Lutherova se reformacija širila prvenstveno tiskanom knjigom. U vjerskome smislu, reformaciju je karakterizirala oštra kritika crkvenih struktura, prvenstveno pape i biskupa, odnosno Rima općenito,² pa se i to može smatrati preprjekom u njezinu jačem širenju među Hrvatima, koji su tada upirali svoje poglede i molbe prema Rimu, očekujući papinu pomoć u borbi protiv Osmanlija. U Tübingenu su pod financijskim pokroviteljstvom würtemberškoga vojvode Kristofa I., u sklopu Biblijskoga zavoda u Urachu, djelovali Primož Trubar, Petar Pavao Vergerije ml., Stjepan Konuzul i Antun Dalmatin, a Ivan Ungnad, pokrovitelj hrvatske tiskare, skrbio se o materijalnim sredstvima za tiskaru koju je otvorio 1561. godine. U izdanju Biblijskoga zavoda u Urachu je do 1564. godine tiskano ukupno 14 naslova na glagoljici u više od 13.300 primjeraka, osam naslova na ćirilici u 8400 primjeraka i sedam naslova na latinici s oko 2100 primjeraka.³

U protestantski pokret, svojim životom i radom uključio se i Pavao Skalić, djelujući u tübingenškome krugu na izdavanju teoloških knjiga na hrvatskome i slovenskome jeziku. No, bila je to tek kratkotrajna, ali važna epizoda njegova dinamična pustolovna života.

Pisali su o Pavlu Skaliću

Pavao Skalić (1534.-1575.) jedan je od onih pripadnika naše filozofsko-humanističke baštine koji je mnogo više interesa pobuđivao svojim burnim životom,

¹ Josip BRATULIĆ (ur.), *Hrvatski protestantski pisci*, Vinkovci, 2000., 5.-6.

² ISTI, n. dj., 6.

³ Stanko JAMBREK, *Hrvatski protestantski pokret XVI. i XVII. stoljeća*, Zaprešić, 1999., 136.

negoli svojim djelima, i to zahvaljujući prije svega činjenici što je aktivno sudjelovao u važnim događajima kojima je obilježeno burno razdoblje druge polovice 16. stoljeća. Kojekakvim peripetijama svoga privatnoga života, Skalić je budio interes i svojih suvremenika i kasnijih historioografa, a već je i u svoje doba došao na poprilično zao glas.

Relevantan izvor za poznavanje života i rada Pavla Skalića svakako je monografija Ivana Kukuljevića Sakcinskog, proizašla od nekoliko nastavaka životopisa, koje je Kukuljević objavljivao u *Viencu* 1875. godine.⁴ Već iz podnaslova možemo uvidjeti temeljne karakteristike koje je Kukuljević izdvojio o Skalićevoj osobi i djelovanju: „gradjanin zagrebački, učenjak na glasu, svećenik katolički i protestantski, prvi ministar pruski, pustolov smjeli, nazvan Cagliostro XVI. vieka“.⁵

Ferdo Šišić, pišući o Skaliću, istaknuo je da on ni jednim svojim pismom ne pripada našoj književnosti te ga smatra polunašim.⁶ No, s obzirom na vrijeme i kontekst u kojemu je Šišić valorizirao hrvatsku povijest, iz današnje perspektive gledano, Skalić je ipak u hrvatskim i europskim obzorima, a u usporedbi s ostalim humanistima XV. i XVI. stoljeća, originalna, značajna i nezaobilazna osoba, kojoj valja pridati još veću pozornost, nego što se pridavala u našoj dosadašnjoj historiografiji. Ipak, u tome je iznimka Alojz Jembrih,⁷ koji se mnogo bavio životom i djelom toga humanista, a pretražujući bečki arhiv pronašao je mnogo podataka koji su još više osvijetlili njegovo djelovanje u njemačkim protestantskim krugovima. U izdanju knjige „Hrvatski filološki aspekti“ dao je Jembrih i opširnu bibliografiju radova o Skaliću.⁸

U doktorskoj disertaciji o. Predraga Belića „Katoličko jedinstvo Južnih Slavena i Družba Isusova“, također se govori o Pavlu Skaliću.⁹

Fizičar Žarko Dadić, Skalića je prikazao u kontekstu prirodnoznanstvenih i prirodnofilozofskih gledišta hrvatskih humanista XVI. stoljeća.¹⁰

⁴ Ivan KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, *Pavao Skalić, gradjanin zagrebački, učenjak na glasu, svećenik katolički i protestantski, prvi ministar pruski, pustolov smjeli, nazvan Cagliostro XVI. vieka*, (pretiskano iz *Vienca* 1875. godine), Zagreb, 1875.; usp. ISTI, Pavao Skalić, *Vienac*, br. 44.-50.; Zagreb, 1875., 708.-712.; 725.-727.; 739.-749.; 760.-763.; 784.-785.; 799.-800.; 818.-812.

⁵ ISTO.

⁶ Ferdo ŠIŠIĆ, *Pregled povijesti hrvatskoga naroda*, Zagreb, 1962., 189.

⁷ Alojz JEMBRIH, „Tragom Pavla Skalića“, *Gordogan*, 11., 1990., br. 29.-30., 25.-87.; ISTI, *Hrvatski filološki aspekti*, Čakovec, 1990., 149.-218.; ISTI, „O proučavanjima Pavla Skalić i njegova djela u 20. stoljeću“, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 1994., br. 39.-40., 131.-136.; ISTI, „Novi aspekti o atribuciji djela „Dialogus de Lyra“ [P. Skalić]“, *Radovi Leksikografskoga zavoda 'Miroslav Krleža'*, sv. 1., Zagreb, 1991., knj. 1, 85.-93.; ISTI, *Pavao Skalić u službi reformacije*, Družbena in kulturna podoba slovenske reformacije, Ljubljana, 1986., 129.-139.

⁸ Alojz JEMBRIH, *Hrvatski filološki aspekti*, Čakovec, 1990., 149.-218.

⁹ Dio disertacije objavljen je u: Predrag BELIĆ, „Prva tri desetletja jezuitov in Slovenci (1546-1569)“, *Zgodovinski časopis*, letnik 43., št. 2.-3., Ljubljana, 1989., posebni otisak Zbirke Zgodovinskega časopisa, 6., 1989., 3.-35., o Skaliću, 13.-21.

¹⁰ Žarko DADIĆ, „Prirodnoznanstveni i prirodnofilozofski stavovi hrvatskih humanista 16. stoljeća“, *Dani hvarskog kazališta*, sv. XVIII., 1992., 267.-276., o Skaliću, 271.-275.

Naši ugledni filozofi sustavno su se bavili i Skalićevim filozofskim raspravama i djelima u sklopu istraživanja i valoriziranja hrvatske filozofske baštine. Vrijedne studije napisala je Mihaela Girardi Karšulin,¹¹ koja je, među ostalim, objavila i kritičko izdanje na latinskom i hrvatskom jeziku njegova najpoznatijega djela *Encyclopediae seu Orbis disciplinarum tam sacrarum quam prophanarum Epistemon*.¹² Filozofskim opusom Pavla Skalića bavile su se još Erna Banić-Pajnić,¹³ Ljerka Schiffler,¹⁴ a doktorsku disertaciju o istom segmentu Skalićeve djelatnosti napisao je Krešimir Čvrljak.¹⁵

S filološkoga gledišta Skalićevu djelatnost valorizirali su Valentin Putanec¹⁶ i Alojz Jembrih.¹⁷

Od stranih autora, izdvojila bih njemačku povjesničarku Gertu Krabbel koja je u svojoj doktorskoj disertaciji „Aus Paul Skalich Leben“ vrlo iscrpno, na temelju dokumentiranih podataka, prikazala život i rad Pavla Skalića.¹⁸

Sedamdesetih godina u Bonnu objavljene su dvije doktorske disertacije u kojima je obrađeno Skalićevo razdoblje života i njegova djelatnost u Pruskoj, autora Jörga Rainera Fligge¹⁹ i Bernharda Kleinerta.²⁰

Mladost i školovanje

Vrlo je malo detalja poznato o Skalićevu najranijem djetinjstvu. Prema Ivanu Kuljeviću, jednom od prvih Skalićevih biografa, Pavao je rođen u Zagrebu 1534. godine.²¹ Majka mu je bila Katarina r. Jambrović (Jembrević, Jambreković?), a

¹¹ Mihaela GIRARDI KARŠULIN, „Eulogus ili o odvojenoj duši“, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, Zagreb, 1992., br. 35.-36., 27.-39.; ISTA, „Pavao Skalić. Teze o svjetovima i o znanostima“, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, Zagreb, 1995., br. 41.-42., 67.-82.

¹² Mihaela GIRARDI KARŠULIN (prired.), *Pavao Skalić, Epistemon*, Zagreb, 2004.

¹³ Erna BANIĆ PAJNIĆ, *Smisao i značenje Hermesove objave*, Zagreb, 1989., 144.-156.; ISTA, „Pavao Skalić i tradicija ‘aeterna sapientia’“, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, Zagreb, 1983., br. 17.-18., 111.-122.

¹⁴ Ljerka SCHIFFLER, *Ideja enciklopedizma i filozofsko mišljenje*, Zagreb, 1989., 82.-90.

¹⁵ Krešimir ČVRLJAK, *Filozofija u enciklopedizmu Pavla Skalića*, Zagreb, 2004.

¹⁶ Valentin PUTANEC, „Dva priloga za našu ‘skalicistiku’“, *Encyclopaedia moderna*, 17., 1997., br. 47., 63.-67.

¹⁷ Alojz JEMBRIH, *Družbena in kulturna podoba slavenske reformacije*, Ljubljana, 1986., 130.-139.

¹⁸ Gerta KRABEL, *Aus Paul Skalich Leben*, doktorska disertacija, Münster, 1914. (I. dio); ISTA, *Paul Skalich. Ein Lebensbild aus dem 16. Jahrhundert. Geschichtliche Darstellungen und Quellen*, Münster, 1915. (II. dio).

¹⁹ Jörg RAINER FLIGGE, *Herzog Albrecht von Preussen und der Osiandristum 1522-1568*, Bonn, 1977.

²⁰ Everhard Karl Bernhard KLEINERT, *Die Politik der Landstände im Herzogtum Preussen 1562-1568*, Bonn, 1972. O Skaliću, 38.-73. i bilj. 198.-202.

²¹ Iako se u historiografiji godina Pavlova rođenja postavljala između 1530.-1534., u djelu koje je objavio 1570. u Kölnu, Skalić ostavlja vrijedan podatak o svome rođenju: ...*anno 1534 in festo trium Reg(um) natus sum...* usp. Vaticanorum aut imaginum Joachimi, abbatis Florentis et Anselmi, episcopi marcihani super statum summorum pontificum Romanae ecclesiae contra falsam (...), Coloniae, 1570., 137.

otac Mihovil (Mihalj) Jelenčić,²² koji je napustio zemaljski svijet već 1537. godine, ostavivši udovicu s dvoje djece; Pavla i njegovu šestogodišnju sestru nepoznata imena.²³

U rodnome Zagrebu Skalić je stekao svoje primarno obrazovanje. No, budući da mu je otac rano umro, tadašnji zagrebački kanonik Juraj Herešinec (1543.–1571.) preporučio ga je ljubljanskome biskupu Urbanu Tekstoru (1543.–1558.), u to vrijeme dvorskom carskom ispovjedniku u Beču. Biskup je bio simpatizer isusovaca te je odlučio mladoga Pavla dati njima na odgoj i podučavanje teoloških nauka. U to vrijeme biskup je predstavio Skalića i caru Ferdinandu I. Očito je da se bistrina mladićeva uma svidjela caru te je pristao da ga isusovci podučavaju u teološkim znanostima, i to na carski trošak.²⁴

Godine 1547. ime 13-godišnjega Pavla Skalića zapisano je u matrikuli Bečkoga sveučilišta u sklopu mađarske studentske nacije pod imenom „*Paulus Skkelich, Zagrabiensis dedit 8 den*“. No, već dvije godine prije, u zimskome semestru 1545. godine bio je upisan kao „*Paulus Scaliz Sacravoniensis (Zagraboniensis)*“.²⁵

Koliko su ga poglavari hvalili kao dobra studenta, dokazuje i svjedodžba koju su mu dodijelili, a u kojoj je bilo istaknuto da je „na javnim predavanjima i ispitima dokazao divne dokaze svoga uma i znanja“.²⁶

Redovan u školovanju, godine 1549. stekao je titulu bakalaurea iz *septem artes liberales*, a već 1551. godine dodijeljen mu je naslov magistra i doktora filozofije.²⁷

Za pruženu mogućnost daljnega školovanja u Bolonji, na teološkome fakultetu, Skalić je mogao zahvaliti dobroj volji i naklonosti svojega mecene, ljubljanskoga biskupa Urbana Tekstora. Tako je 15. prosinca 1552. doktorirao teologiju na bolonjskome sveučilištu, obranivši 1553 teza.²⁸

Bolonja je u to vrijeme jedan od europskih centara studija grčkoga jezika i književnosti, u kojoj se već od 1488. godine nalazila katedra za hebrejski jezik. Premda su već u to vrijeme u Bolonji osjetno prisutni utjecaji reformatorske struje, Skalić, čini se, tada još nije došao u neposredan kontakt s njima. O tome nema podataka.

²² Valentin Putanec, hrvatski jezikoslovac, na temelju istraživanja toponima i antroponima, smatra da se Pavlov otac zvao Mihajlo Jelenčić „de Stubica“, koji je bio „litteratus“ i notar vikara „in spiritualibus“ zagrebačkoga biskupa. Majka mu je bila Katarina, koja se preudala za Jurja Skalića, Samoborca. Očuh Pavla Skalića, Juraj, zabilježen je u Samoboru 3. travnja 1555. kao „nobilis“ i „litteratus“. Vidi u: Valentin PUTANEC, „Dva priloga za našu ‘skalicistiku’“, *Encyclopedia moderna*, 17., 1997., br. 47., 63.

²³ I. KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, *Pavao Skalić*, 4.-5.; bilj. 1.

²⁴ ISTI, n. dj., 7.

²⁵ A. JEMBRIH, „Pavao Skalić i njegov udio u protestantskom krugu Ivana Ungnada, Primoža Trubara, Stipana Konzula i Antuna Delmate. S posebnim osvrtom na Skalićevo Rodoslovlje ...“, *Hrvatski filološki aspekti*, Osijek, 1990., 152.

²⁶ Ivan KUKULJEVIĆ, *Pavao Skalić*, 7.-8.

²⁷ ISTI, n. dj., 8.

²⁸ A. JEMBRIH, „Pavao Skalić i njegov udio u protestantskom krugu Ivana Ungnada, Primoža Trubara, Stipana Konzula i Antuna Delmate. S posebnim osvrtom na Skalićevo Rodoslovlje ...“, 152.

Za vrijeme boravka u Bolonji, Skalić je temeljito proučavao djela velikoga renesansnog mislioca, talijanskoga humanista Pica della Mirandole,²⁹ jednoga od vođa firentinske platoničke akademije, koji je svojom mišlju uveliko utjecao i na kasnije nastala Skalićeva djela. Taj će utjecaj ostati temeljnim za njegov daljnji razvoj i cjelokupni opus te za liniju kojom će se kretati u sklopu renesansnoga platonizma (neoplatonizma). U Bolonji se mladi Pavao intelektualno profilirao i tamo je pokazao širok spektar svojih studijskih interesa: ulazi dublje u teologiju, zanima ga filozofija neoplatonizama, nalazi interesa za studij hebrejskoga jezika, kabale, talmuda i kabalističko-hermetičke literature i tradicije. Bez obzira na to što će se tijekom svoga burnog života priklanjati različitim misaonim strujama, konstanta je njegova intelektualnog razvoja duhovni utjecaj firentinske platoničke akademije.³⁰

Nakon završetka studija, 1553. Skalić se vraća u Beč. Njegov duhovni i materijalni skrbnik biskup Tekstor, zamolio ga je da ode u Rim kao pratilac njegovih nećaka Antuna i Marka, koje je on slao isusovcima u *Collegium Germanicum*.³¹ Skalićevo vrlo dobro poznavanje latinskoga, crkvene povijesti i djela ranokršćanskih pisaca napose, te kršćanskih autora uopće, treba vjerojatno povezati upravo s tim njegovim prvim boravkom u Rimu.

Tamo se Skalić susreo s prijateljem biskupa Tekstora, Ignacijem Loyolom, utemeljiteljem isusovačkoga reda. U događajima koji slijede sve će se više kristalizirati dvije Skalićeve karakterne osobine, taština i ambicija, koje će mu i u daljnjem životu u određenim situacijama donijeti probleme s okolinom.

Pred Loyolom i ostalim intelektualcima u Rimu, Skalić je vrlo ambiciozno želio iskazati svoju 'genijalnost', i to u javnom nastupu u kojem je želio braniti dvanaest tisuća različitih teza. No, želja mu se nije ostvarila jer mu isusovci nisu dopustili taj javni istup. Takva je reakcija razočarala Skalića.³² Refleksija njegova nezadovoljstva vidljiva je i u rukopisnoj i tiskanoj verziji Skalićeva rodoslovlja.³³

Nakon povratka iz Rima 1554. godine, Skalić je, po preporuci pape Julija III., po-

²⁹ Giovanni Pico della Mirandola (1463.-1494.) pripada skupini renesansnih neoplatoničara. U njegovim djelima prisutna je težnja da pomiri dvije dominantne filozofske tradicije platonizam i aristotelizam. Vidi: Giovanni Pico della Mirandola, Catholic Encyclopedia, <http://www.newadvent.org/cathen/10352a.htm> (od 17. IV. 2009.)

³⁰ K. ČVRLJAK, *Filozofija u enciklopedizmu Pavla Skalića*, 33.

³¹ *Collegium Germanicum* bio je prvi nacionalni i odgojni zavod (sjemenište) koji su u Rimu otvorili i vodili isusovci. Osnovao ga je 1552. godine papa Julije III. radi školovanja svećeničkih kandidata iz njemačkih zemalja. Budući da je prvih godina dolazilo premalo mladića iz njemačkih krajeva, pozivali su se uskoro i oni iz ugarskih krajeva, pa je papa Grgur XIII. osnovao 1579. godine Ugarski kolegij, koji se slijedeće godine ujedinio s njemačkim pa nastaje *Collegium Germanicum-Hungaricum*, u kojem su se školovali i mnogi hrvatski svećenici. Vidi: Hrvatska Enciklopedija, sv. 2. (ur. Dalibor BROZOVIĆ), Zagreb, 1999., 569.

³² A. JEMBRIH, „Pavao Skalić i njegov udio u protestantskom krugu Ivana Ungnada, Primoža Trubara, Stipana Konzula i Antuna Delmate. S posebnim osvrtom na Skalićevo Rodoslovlje ...“, 152.

³³ O Skalićevu željenom javnom nastupu u Rimu, opširnije u: G. KRABBEL, n. dj., 12.-18.

stao koadjutor ljubljanskoga biskupa i dvorski kapelan s funkcijom ispovjednika cara Ferdinanda I.³⁴ U to vrijeme, počelo se kod Skalića primjećivati određeno nezadovoljstvo i iskompleksiranost vlastitim „običnim građanskim“ podrijetlom. Naime, kako se ubrzo uputio u poslovanje dvorske kancelarije, pod ruke mu je došla i jedna kraljevska isprava, darovnica kralja Bele IV. iz 1263. godine podijeljena Fridriku i Bartolu, knezovima krčkim i modruškim, za njihove vojne zasluge u ratu s Tatarima. Prema primjeru te isprave, načinio je Skalić sličnu darovnicu istoga kralja Bele IV, kojom je on, tobože, iste 1263. godine³⁵ nagradio plemićkim grbom Filipa i Bartola Skalića (Skalich!) iz Like (de Lyka) za ratne zasluge protiv Tatara, darovavši njima i njihovim nasljednicima grad Skrad sa županijom ličkom i čitav predio s oba kraja rijeke Une /Hune/.³⁶ Tako vješto napravljen falsifikat, Skalić je najprije dao ovjeriti ljubljanskomu biskupu Tekstoru, koji ju je podnio caru Ferdinandu na potvrdu, što je on, u korist Pavla Skalića, potomka slavnihi Skalića, knezova Like i Une, i učinio 1. ožujka 1555.³⁷ Njemačka povjesničarka Gerta Krabbel ovako utjelovljenu Skalićevu ideju tumači njegovim častohlepljem: „Bio je vrlo častohlepan, pod svaku cijenu htio se domoći časnog mjesta i blistava imena te živeti na dvoru, uživati u visokoj časti plemićkoga podrijetla. Zaveden zvučnošću svojega imena (prezimana) poslužio se falsifikatima. Tome su pogodovali najvjerojatnije nadgrobni spomenici u augustinskom samostanu u Beču na kojima se iskazuju grbovi kuće *Scala*. Vjerojatno je Skalić, za svoga boravka u Italiji, upoznao slavu veronske kneževske kuće. Zanimljivo je da je *Julije Cesar Scaliger*, otac glasovitoga filologa Justusa, također neopravdano nosio to ime, uzevši ga u Beču. Scaliger je bio dvadeset godina u službi Maksimilijana I. Za njega je Skalić sigurno čuo.“³⁸

Preuzimanje prezimena od starih rimskih patricijskih obitelji bilo je u skladu s modom renesansnoga vremena.³⁹ Očito je europske renesansne trendove slijedio

³⁴ I. KUKULJEVIĆ, n. dj., 9.

³⁵ Vidi: *Codex diplomaticus Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, Zagreb, 1907., vol. V. (1256.-1272.), 277.-278.

³⁶ A. JEMBRIH, „Pavao Skalić i njegov udio u protestantskom krugu Ivana Ungnada, Primoža Trubara, Stipana Konzula i Antuna Delmate. S posebnim osvrtom na Skalićevo Rodoslovlje ...“, 153.

³⁷ ISTO.

³⁸ G. KRABEL, n. dj., 181., s njemačkoga preveo Alojz JEMBRIH, „Pavao Skalić i njegov udio u protestantskom krugu Ivana Ungnada, Primoža Trubara, Stipana Konzula i Antuna Delmate. S posebnim osvrtom na Skalićevo Rodoslovlje ...“, 154.

³⁹ Mnoge su hrvatske plemićke obitelji preuzele običaj koji se uvriježio u doba kasnoga srednjeg vijeka i renesanse te su se dovodile u srodstvo sa starim i slavnim rimskim obiteljima. Primjerice obitelj Babonića- Blagajskih isticala je tako svoje podrijetlo od rimske obitelji Ursina, Gusići – Krbavski od Torquata Manlia, Frankapani od Frangipana – Anicia, Zrinski od Sulpicija. Vidi: Miroslav KURELAC, *Ivan Lučić Lucius*, Zagreb 1994., 40. O Frankapanima vidi: Petar STRČIĆ, „Frankapani“, *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 4. (ur. Trpimir MACAN), Zagreb, 1998., 388.: „... u XV. st. F. su, sukladno tadašnjoj humanističkoj rodoslovnoj modi, sami sebe smatrali potomcima rimskog patricija Anicija“. No, kasnije je isti autor tvrdio da su Frankapani slijednici rimske patricijske obitelji Frankapani (vidi: Petar STRČIĆ, „Bernardin Frankopan i njegovo doba. Prilog za sintezu povijesti o vrhuncu srednjovjekovnoga razvoja

i Skalić, da bi dobio još jače uporište u svojim lažnim tvrdnjama.

Od vremena potpisane povelje, Skalić se počeo predstavljati kao *grof od Like i knez od Une*, a kasnije si je pridavao i naziv „Markgraf von Verona“. U pismu Heinrichu Bullingeru od 29. prosinca 1557., potpisuje se kao *Dr. Paulus Scalichius de Lika comes Hunnorum*, a u drugome pismu, adresiranom na istog g. Bullingera, od 9. svibnja 1558. potpisan je kao *D. Paulus Scalichius de Licka comes Hunnorum et barro Zkradensis*.⁴⁰

Profesorska aktivnost Pavla Skalića

Pavlu Skaliću ukazala se prilika da u odsutnosti zamjeni profesora Villinusa,⁴¹ koji ga je zamolio da predaje umjesto njega, dok on boravi na liječenju u toplicama. Već u prvome predavanju, koje je Skalić održao 29. srpnja 1557., interpretirajući poslanicu Efežanima, izišlo je na vidjelo njegovo protupapinsko raspoloženje, gdje je papinstvo okarakterizirao licemjernim i đavolskim. U predavanjima koja su slijedila nastavio je oštro kritizirati koncil u koji su se uvukle ljudske naredbe, zatim crkveni nauk koji više nije iskonski, naglašavajući da se pravo evanđelje nalazi izvan crkve. Najviše se okomio na kardinale, biskupe i redovnike koji više nisu bili ‘ribari ljudi’, nego lovci na bogatstva, ugled, moć i zemaljska dostojanstva. Napokon, na četvrtome predavanju nastojao je dokazati da kod papista nije prava crkva, jer je prava Crkva zaručnica Kristova bez ljage i nabora. Vrhunac su bile njegove optužbe protiv rimske Crkve, koju je označio bludnicom, a svom žestinom okomio se protiv pape i svećenstva. Takvo izražavanje izazvalo je oduševljenje kod nekih studenata, ali je, naravno, sablaznilo isusovce, koji su kod cara podigli svoju optužbu protiv Skalića, nazvavši ga protestantom.⁴² Car Ferdinand, nakon što je dobio pismene pritužbe protiv mladoga profesora, pozvao je Skalića na razgovor, i premda mu je otprije bio naklonjen, zamolio ga je da se bez njegova carskoga dopuštenja više ne miješa u takve stvari te mu je kazao da će nakon povratka Villinusa njegova profesorska služba prestati. Car Ferdinand također mu je dao poticaj da nastavi predavanja do Villinusova povratka, ali tako da bi se opravdao. Cijeneci njegov talent i obrazovanje, car mu je jasno dao do znanja da ga ne želi uzeti među učitelje svojega kraljevskoga dvora jer od njega očekuje puno više, samo se mora sabrati. Skalić je još nekoliko puta nastupio na katedri,

---

i početka borbe za opstanak Frankopana i hrvatskoga naroda“, u tisku: *Modruški zbornik*, Katedra Čakavskoga sabora Modruše, Josipdol, 2009.

⁴⁰ A. JEMBRIH, „Pavao Skalić i njegov udio u protestantskom krugu Ivana Ungnada, Primoža Trubara, Stipana Konzula i Antuna Delmate. S posebnim osvrtom na Skalićevo Rodoslovlje ...“, 154. Preuzeto iz: G. KRABBEL, n. dj., 197.-199.

⁴¹ Leonard Höfler Villinus, iz Lipnice Štajerske. Bio je jedini profesor katoličke teologije u Beču koji nije pripadao isusovačkom redu. Tri je puta bio rektor Bečkoga sveučilišta. Umro je 1567. godine. Preuzeto iz: A. JEMBRIH, „Tragom Pavla Skalića“, *Gordogan*, 11., 1990., br. 29.-30., 34.

⁴² A. JEMBRIH, „Tragom Pavla Skalića“, 34.

ali se protivnička strana (isusovci) nije umirila, nego su ga pod svaku cijenu nastojali udaljiti sa sveučilišta.⁴³

Skalića nisu smirile careve dobronamjerne primjedbe, nego je čekao pogodnu priliku za ponovni javni nastup i pronašao ju je u vrijeme kada Ferdinand I. i Maksimilijan II. nisu boravili u Beču. Teološki fakultet dao mu je dozvolu za javnu disputu o *dobrim djelima*, koju je održao, nadmašivši svojega isusovačkoga protivnika Španjolca Jacoba Aragonskog. O tome se na daleko pronio glas, i čak je Primož Trubar, boraveći tada u Württembergu, pisao Bullingeru u Švicarsku da je „njegov zemljak (*sein Landsmann*) učenjak dr. Skalić počeo u Beču javnim disputama braniti novu vjeru (protestantsku).⁴⁴ To je bio posljednji Skalićev javni istup u Beču. Budući da se pojačavala urota njegovih protivnika, Skalić je zamolio kralja Ferdinanda otpusnicu.

Avanturizam po Europi

Odlaskom iz Beča, započinje Skalićeva avantura putovanja po poznatim europskim humanističkim središtima, gdje će se susretati s cijenenim intelektualcima-protestantima koji će uvelike utjecati na njegovu konverziju na protestantizam i znanstveno stvaranje, ali će i on među njima ostaviti vrijedan trag svojim stvaralaštvom, pa možemo reći i lažnim predstavljanjem, koje ga je u raznovrsnim intrigama stajalo neprestanoga lutanja Europom.

Skalić je odlučio najprije otići u Krakow, s čime se i Ferdinand složio, obećavši mu novčanu pomoć, no ostao je neko vrijeme u Austriji (Grazu i Bečkom Novom Mjestu), a zatim je otišao u Württemberg. Sljedeća stanica mu je bio Stuttgart, a potom Tübingen, kamo je stigao u proljeće 1558., gdje je nekoliko mjeseci djelovao u krugu tübingenskih protestanata.⁴⁵

Skalić u Tübingenu

U krug tübingenskih protestantskih intelektualaca Skalić ulazi preporukom Maksimilijana (1527.-1576.), koji mu je, kao bivšem dvorskom kapelanu, obećao sve-srdnu novčanu pomoć.⁴⁶ Car Maksimilijan, u pismu württemberškom vojvodi Kristofu I., hvali „dragog i pobožnog Skalića iz Like“ i preporučuje ga njegovoj brizi.⁴⁷ U tübingenski krug protestantskih intelektualaca Skalića je uveo bivši ko-

⁴³ ISTI, n. dj., 35.

⁴⁴ A. JEMBRIH, „Pavao Skalić i njegov udio u protestantskom krugu Ivana Ungnada, Primoža Trubara, Stipana Konzula i Antuna Delmate. S posebnim osvrtom na Skalićevo Rodoslovlje ...“, 157. Preuzeto iz: Jože RAJHMAN, *Pisma Primoža Trubara*, SAZU, Razred za filološke in literarne vede; Koresponden-ce pomembnih Slovencev, Ljubljana, 1986., 34. Usp. Theodor ELZE, *Primus Trubers Briefe*, Tübingen, 1897., 34.

⁴⁵ A. JEMBRIH, „Tragom Pavla Skalića“, 36.

⁴⁶ Godišnje je Skalić od Bečkoga dvora dobivao 1300 florena novčane pomoći.

⁴⁷ A. JEMBRIH, „Pavao Skalić i njegov udio u protestantskom krugu Ivana Ungnada, Primoža Trubara, Stipana Konzula i Antuna Delmate. S posebnim osvrtom na Skalićevo Rodoslovlje ...“, 158.

parski biskup Petar Pavao Vergerije,⁴⁸ kojega je Skalić upoznao u Beču početkom 1558., kad je Vergerije došao u posjet caru Maksimilijanu.⁴⁹ Iako su u početku prijateljevali i surađivali, Skalić i Vergerije vrlo su se brzo razišli, a Krabbelova to tumači sukobom njihova karaktera, jer su obojica bila obuzeta „častohlepljem i žarkom željom za slavom“.⁵⁰ Skalić je ostao u kontaktu sa svojim starim bečkim prijateljem Johannom Sebastianom Phauserom, koji je bio ideološki protivnik katoličkoga svećenstva, naročito isusovaca, ali Skaliću je ostao jedini i pouzdani izvor informacija u Beču.⁵¹

U Njemačkoj se Skalić predstavljao sljedećim titulama: „*Landherr der Römischen und Hörgraf (Herr Graf) des Ungarischen Reiches, hörgraf zu Hun, Markgraf zu Verona, Doctor der heil. Schrift, ein Orphanus und Exul Christi*“.⁵² Iako je Skalić u Tübingen došao s namjerom da studira, u sveučilišnim maticama ne nalazi se njegovo ime. Ipak, prije nego što će otići, zatražio je od rektora i senata Tübingenskoga sveučilišta svjedodžbu kao dokaz svoga boravka tamo. U svjedodžbi koja mu je izdana 8. kolovoza 1558. ističe se da je Skalić od dolaska u Tübingen cijelo vrijeme, u javnom i privatnom životu, provodio život dostojan svoga plemićkoga podrijetla, visoke učenosti i vrline.⁵³ Budući da se razišao s Vergerijem, nakon samo nekoliko mjeseci boravka u Tübingenu, Skalić je otputovao u Zürich, gdje se susreo s Henrikom Bullingerom, s kojim se dopisivao još za vrijeme bečkih dana, te drugim znamenitim intelektualcima, kao što su Teodor Bibliander, Konrad Gesner i dr.

Važno odredište za Skalićevu karijeru bio je Basel, no prije dolaska u Basel, Skalić je na svome europskome putovanju zastao u Ulmu i Pfalzu. U Baselu mu se pružila prigoda da u Oporinijevoj tiskari tiska spise koje je priredio još u Tübingenu. Svoju rukopisnu zbirku različitih filozofskih i teoloških traktata, s ponešto autobiografskih elemenata, tiskao je pod zajedničkim naslovom *Encyclopaediae seu Orbis disciplinarum, tam sacrarum quam prophanarum, Epistemon*.⁵⁴ Čim je

⁴⁸ Petar Pavao Vergerije (1497.-1564.), rodom iz Kopra, u početku bio je vjerni privrženik rimokatoličke vjere, neko je vrijeme papinski poslanik na njemačkim dvorovima, potom modruški i koparski biskup, a naposljetku protivnik pape i rimske vjere, prešao je na protestantizam. Bio je ljubimac gotovo svih njemačkih protestantskih vladara, podupiratelj protestantskih knjiga na hrvatskom, slovenskom i talijanskom; neumoran pisac na latinskom, talijanskom, njemačkom i hrvatskom jeziku. U duhu protestantizma djelovao je uz Primoža Trubara u Württembergu; od njega je potekla misao da se reformacijska propaganda proširi na susjednu Hrvatsku. Vidi: Ivan KUKULJEVIĆ, n. dj., 3., i Mihovil KOMBOL i Slobodan Prosperov NOVAK, *Hrvatska književnost do narodnog preporoda*, Zagreb, 1992., 172.

⁴⁹ G. KRABBEL, n. dj., 54.-55.

⁵⁰ ISTA, n. dj., 61.

⁵¹ A. JEMBRIH, „Pavao Skalić i njegov udio u protestantskom krugu Ivana Ungnada, Primoža Trubara, Stipana Konzula i Antuna Delmate. S posebnim osvrtom na Skalićevo Rodoslovlje ...“, 158.

⁵² ISTI, n. dj., 160.

⁵³ G. KRABBEL, n. dj., 73.

⁵⁴ Pavao SKALIĆ, *Encyclopaediae, seu Orbis disciplinarum, tam sacrarum quam prophanarum, epistemon*: Pauli Scalichii de Lika. Basileae: Per Ioannem Oporinum, 1559. U Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu čuva se primjerak toga izdanja pod sign. R II F-8°-616.

knjiga ugledala svjetlo dana, u veljači 1559. Skalić se vraća u Tübingen da bi jedan primjerak darovao svome dobrotvoru, vojvodi Kristofu. Knjiga je imala podosta zbnunjućih elemenata, naročito za nekoga tko nije dobro poznao neoplatonizam i hebrejsku kabbalu, a i sam württemberški vojvoda u njoj je zamijetio opasnost za širu publiku. Premda mu je ljubazno zahvalio za dar, vojvoda se ipak nije ustručavao opomenuti Skalića te mu je rekao da bi prema njegovu mišljenju, sada kad se pravo učenje probija u Crkvi, bilo potrebno čitati (knjige) bez nedoumica i tamnih smutnji, da se ne bi podignule nove struje unutar Crkve.⁵⁵

Skalić je uvažio vojvodine primjedbe, ali mu je i svoje opravdanje za teze, iznijete u Enciklopediji, nastojao obrazložiti u pismu koje se danas nalazi u državnom arhivu u Stuttgartu. Tako je napisao da „nije nikada žudio za taštom slavom ili za postizanjem aureole učenosti; ali je, međutim, od ranoga djetinjstva naučio da se nikada ne zaklinje ni na jednu nauku nego da upozna sve pravce i škole. Bez straha je proučavao različita naučavanja i kao plod tih studija sada su nastale njegove teze i filozofski napisi iz mladosti, koje je, evo, dao tiskati. Iskoristio je priliku da svoje uvjerenje izrazi jasno i otvoreno; ali i tada su neki sumnjali u njegovu religiozno opredjeljenje, i to ga je potaknulo da u *Enciklopediji* izrazi svoje stanovište o antikristu i nekim drugim javno prikaže“.⁵⁶

Heidelberški student

Skalić odlazi u Heidelberg, onodobni grad protestanskoga sveučilišta na kojemu je djelovao poznati reformator Filip Melanchton.⁵⁷

U sveučilišnim maticama Heidelberškoga sveučilišta iz godine 1559. (28. kolovoza) Skalić je zabilježen pod kriptonomom kao „Olistus Hirscher, Styrus“. Tomu je pridodana sljedeća latinska bilješka: *Is, ut deinceps innotuit, alias fuit vocatus*

⁵⁵ A. JEMBRIH, „Tragom Pavla Skalića“, 40.

⁵⁶ G. KRABELL, n. dj., 77.-78. Preveo: A. JEMBRIH, „Tragom Pavla Skalića“, 41.

⁵⁷ Philippus Melanchthon (1497.-1560.). Studirao je na sveučilištima u Heidelbergu i Tübingenu, gdje je došao pod humanistički utjecaj i postao Erazmov doživotni štovatelj. Godine 1518. izabran je za profesora grčkog jezika na sveučilištu u Württembergu. Druženje i prijateljstvo s Lutherom promijenilo je Melanchtona te je od humanista postao vrstan teolog i reformator. Godine 1521. napisao je djelo *Loci communes rerum theologicarum*, koje slovi kao prvi protestantski pokušaj sastavljanja sustavne teologije. Pomagao je Lutheru pri prevođenju Biblije na njemački jezik. Posebice je pomagao u sveučilišnim i školskim reformama te u organiziranju programa vizitacija (1527.) da bi se uredile evangeličke teritorijalne crkve. U Magdeburgu se Melanchton suprotstavio Zwinglijevu učenju, tvrdeći da je Gospodnja Večera nešto više od spomena na Krista. Na temelju Lutherova nauka, Melanchton je sastavio Augsbuškiju ispovijest 1530. godine, koja sadrži osnove vjerovanja luternaskih crkava. Da bi obranio Augsbušku vjeroispovijest od rimokatoličkih poricanja i napada, napisao je „Apologiju“, tj. obranu Augsbuške vjeroispovijesti. Njegova „Rasprava o moći papinstva“ bila je uključena među Lutherove 'smalkadske' članke kao ispovijest vjere. Melanchton je zapamćen kao jedini protestantski teolog svojega vremena koji je predstavljao gledište većine ljudi. Zbog svojih znatnih ostvarenja u obrazovnoj reformi postao je poznat kao „učitelj Njemačke“. Preuzeto iz: Stanko JAMBREK, *Hrvatski protestantski pokret XVI. i XVII. stoljeća*, Zaprešić, 1999., 42.-43.

*Paulus Scalichius de Lika, domus et comes Hunnorum.*⁵⁸

Razlog da se 25-godišnji Pavao Skalić pri upisu poslužio navedenim kriptonomom jest taj što mu kod upisa, kao plemiću, nije bilo dopušteno polagati zakletvu, a bez zakletve upis na sveučilište nije bio moguć. Iz toga je vidljiva Skalićeva namjera da kao redovni student dođe do neke željene titule ili službe, možda i profesorske. Međutim, već je početkom 1560. ponovno u Tübingenu, a nije poznato što je uzrok tako brzom povratku iz Heidelberga. U Tübingenu i nešto kasnije u Urachu Skalić je ostao sve do jeseni 1561. godine, kad je otišao na dvor pruskoga vojvode Albrechta.⁵⁹

Skalić u krugu hrvatskih protestantskih mislilaca u Tübingenu i Urachu

Kukuljević je podrobno opisao koga je sve od svojih zemljaka Skalić zatekao u Tübingenu, na dvoru württemberškoga vojvode Kristofa I., velikoga mecene protestantskih prognanika. Među njima ističe Ivana Ungnada, baruna simečkog i samoborskoga, velikoga župana varaždinskoga, a potom Petra Pavla Vergerija, bivšega koparskoga biskupa, koji je tu boravio zajedno sa svojim nećakom Ljudevitom. Novčane potpore svojega mecene primali su i Primož Trubar, Antun Dalmatin i Stjepan Konzul. Na dvor su stizali i savjeti učenoga Matije Vlačića Ilirika, povjesničara i profesora hebrejskoga jezika. Oni su zajedno neumorno surađivali oko pisanja, prevađanja i tiskanja protestantskih knjiga na hrvatski i slovenski jezik. Upoznavši ih, Skalić se u Tübingenu i Urachu aktivno uključio u zajednički pothvat podupiranja književnoga rada, prevađanja knjiga na hrvatski jezik i brige oko tiskanja teoloških knjiga.⁶⁰

Poticaj za Skalićev dolazak u Ungnadov Biblijski zavod u Urachu⁶¹ dao je Primož Trubar, za čiji je slovenski prijevod Novoga Testamenta (Novoga zavjeta) Skalić radio i recenziju. Iako Skalić baš i nije dao pozitivnu recenziju s jezičnoga aspekta, ali je naglasio da je čitav prijevod 'svet i kršćanski', Primož Trubar, u pismu caru Maksimilijanu od 27. srpnja 1560., naglašava da ipak cijeni njegovu sposobnost, tim više što dobro govori kranjski, bezjaški (kajkavski), a zna i čitati i

⁵⁸ Vidi: A. JEMBRIH, „Tragom Pavla Skalića“, 43. Preuzeto iz: Die Matrikel der Universität Heidelberg von 1386 bis 1662, bearbeitet und Herausgabe von Gustav Toepke, Heilderberg, 1886., 249., 422.

⁵⁹ A. JEMBRIH, „Tragom Pavla Skalića“, 43.

⁶⁰ I. KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, n. dj., 16.

⁶¹ Ivan Ungnad, vlasnik tzv. 'biblijskoga zavoda' u Urachu, svoju južnoslavenku tiskaru naziva 'slovenskom, hrvatskom i ćirilskom' (windische, chrabatische und cirulische Thrukheray). U: Alojz JEMBRIH, „Tragom Pavla Skalića“, 51. Usp. Ernst BENZ, „Hans von Ungnad und die Reformation unter der Südslawen“, *Zeitschrift für Kirchengeschichte, dritte Folge* IX, Bd. LVII, Stuttgart, 1939., 387.-475.; Rolf VORDAN, *Kurzer Überblick über die Drucke der südslawische Bibelanstalt in Urach*, Gutenberg-Jahrbuch, Mainz, 1976., 291.-297.; France KIDRIČ, *Ivan Ungnad v pregnanstvu*. Izabrani spisi, prva knjiga, Ljubljana, 1978., 13.-49.

pisati glagoljicu.⁶² Skalić se već od veljače 1561. nalazio u Ungnadovoj tiskari. Za vrijeme Trubarove odsutnosti iz tiskare,⁶³ Stjepan Konzul i Antun Dalmatin tiskali su glagoljski Katekizam, a Pavao Skalić priredio je predgovor s posvetom Maksimilijanu II. na njemačkome jeziku i poslanicu na hrvatskome jeziku. Oba teksta trebala su biti priložena Katekizmu. No, Petar Pavao Vergerije napao je opširnost predgovora, u kojemu se najviše ističe 'velika častohlepnost' autora, te je svoju napomenu poslao na uvid Ungnadu i vojvodi Kristofu, koji je pak opet inzistirao da predgovor bude jednostavniji i skromniji. Ungnad je naredio da se prekine tiskanje Katekizma, a svi otisnuti primjerci predaju njemu. No, Skalić je u međuvremenu već bio poslao primjerak Katekizma Maksimilijanu u Beč. Glagoljski katekizam nije bio distribuiran, sve dok Trubar nije napisao svoj novi njemački predgovor na dvije stranice. Ungnad je poslao Katekizam s novim predgovorom Maksimilijanu i ispričavao se što je dao one Skalićeve stranice odstraniti.⁶⁴ No, u pozadini je zapravo ležalo Trubarovo nezadovoljstvo uratkom Stjepana Konzula i Antuna Dalmatina. U pismu od 19. ožujka 1561. Trubar je iz Uracha pisao ljubljanskome crkvenom odboru te ističe da ga uznemiruje strah da „s prevodom in ortografijo gospodof Štefana in Antona ne bom uspel. Gospod Štefan ne nikak Hrvat, tudi ne zna popolnoma slovensko ... Zato, ljubi bratje, ozrite se po kakem pravem Bosancu ali Uskoku, ki bi znal pravilno hrvaško in cirilsko govoriti in pisati, četudi ne zna latinsko ali laško.“⁶⁵

Alojz Jembrih, u svome izlaganju o Skalićevu djelovanju u Urachu, zaključuje da je spor oko jezika između Trubara i Konzula, koji se vodio čitavu godinu 1561./1562., jednim dijelom prouzročen i Skalićevim udjelom na pisanju predgovora glagoljskom Katekizmu 1561. godine.⁶⁶

⁶² A. JEMBRIH, „Tragom Pavla Skalića“, 51.

⁶³ U početku su Ivan Ungnad, Primož Trubar i Stjepan Konzul zajednički radili, no nakon Trubarova odlaska u proljeće 1561. u Ljubljano, gdje je preuzeo službu glavnoga protestantskoga propovjednika, jaz između Trubara, s jedne strane, i Ungnada i Konzula, s druge strane, postajao je sve veći. Preuzeto iz: S. JAMBREK, *Hrvatski protestantski pokret XVI. i XVII. st.*, 152.

⁶⁴ Izvadak iz Ungnadova pisma kralju Maksimilijanu iz kojega je vidljivo da je Skalić, bez Trubarova dopuštenja, u svom njemačkom predgovoru isticao i Ungnadove zasluge u djelovanju Biblijskoga zavoda: „Konačno Vašem Veličanstvu javljam i to, da sam čuo da je grof Skalić (Scalichius) već prije poslao početak i prvi arak Katekizma. Kako je on tamo u odsutnosti Trubara i bez njegova znanja i dopuštenja, sastavio posebni njemački predgovor, ja sam to dao izostaviti i ispraviti, jer je, bez razloga i što se ne pristoji naglašavao koliko sam ja kod toga poduzeća zaslužio. Jer, ako sam i ja što od svoga imetka žrtvo-
vao, to je po milosti Božjoj, pa ću i nadalje rado činiti“. Preuzeto iz: S. JAMBREK, *Hrvatski protestantski pokret XVI. i XVII. st.*, 153.; i Franjo BUČAR, Franjo FANCEV, „Bibliografija hrvatske protestantske književnosti za reformacije“, *Starine*, XXXIX., Zagreb, 1938., 60.

⁶⁵ A. JEMBRIH, „Tragom Pavla Skalića“, 53. Preuzeto iz: Jože RAJHMAN, *Pisma Primoža Trubara*, SAZU, Razred za filološke in literarne vede; Korespondence pomembnih Slovencev, Ljubljana, 1986., 84.

⁶⁶ A. JEMBRIH, „Tragom Pavla Skalića“, 55.

Proces oko Skalićeva rodoslovlja

Uz epizodu u tiskari povezan je bio i Petar Pavao Vergerije, što očito svjedoči o njihovom međusobnom rivalstvu. Kao što smo već istaknuli, čini se da Vergerije jednostavno nije podnosio izrazitu Skalićevu ambicioznu osobnost u svojoj blizini. No, jaz između Skalića i Vergerija čini se da se produbio, čim je Skalić objavio svoje fantastično rodoslovlje u kojemu podrijetlo svojih predaka izvodi još od rimskoga Julija Cezara, a naglašava da je u bliskom srodstvu s grofovima od Skale iz Verone, tj. s Danteovim mecenom Cangrandeom. Rukopisni primjerak svojega rodoslovlja, koji je posvetio caru Ferdinandu, Skalić je poslao kralju Maksimilijanu II. u Beč, s upitom ne bi li jedan primjerak poslao i njegovu ocu. Budući da dugo nije stizao Maksimilijanov odgovor, Skalić je u Strasbourgu kod Christiana Myliusua dao tiskati svoje rodoslovlje, koje je ugledalo svjetlo dana početkom 1651.⁶⁷ U međuvremenu mu stiže Maksimilijanovo pismo koje ga je zbunilo jer ga u njemu Maksimilijan nije oslovio grofom već „*Honorabilem, devotum, nobis dilectum Paulum Scalichium, S. Theol. Doctorem*“.⁶⁸ Također mu Maksimilijan govori neka ne šalje rodoslovlje caru jer bi na taj način mogao steći još više neprijatelja i neka se kao teolog kloni nekorisna posla. Skalić je uvijek nastojao dokazima potvrditi svoje izmišljeno grofovsko podrijetlo, ali na sebe je navukao mnoge neprijatelje, koji su u to sumnjali. Izbio je čak i spor između Skalića i župnika Gangolfa u mjestu Lustnau kraj Tübingena, koji je prvi posumnjao u vjerodostojnost Skalićeva rodoslovlja. U spor se upleo i Vergerije, koji je sve priopćio württemberskom vojvodi Kristofu, uz napomenu da se spomenuti spor treba riješiti sudskom presudom. Vojvoda je problem prepustio sveučilišnom Senatu, no Skalić ne priznaje kompetentnost Senata da raspravlja o njemu – ‘markgrofu iz Verone’.⁶⁹ Vergerije je stalno pokušavao utjecati na württemberskoga vojvodu da sam primi stvar u svoje ruke jer je diploma o pravu na posjedovanje imanja u Hrvatskoj, Austriji, Italiji i Mađarskoj, na koju se Skalić pozivao, čisti falsifikat. Ali i Skalić piše vojvodi Kristofu, moleći za pomoć koja mu je tada bila prijeko potrebna. Moli ga da se spor protiv njega u svezi rodoslovlja završi u njegovu korist. Na temelju pronađenih dokumenata o Skaliću, vidljivo je da se vojvoda Kristof nigdje nije jasno izjasnio ni *pro* ni *contra* Skalića. No, usprkos velikih napora koje su ulagali Skalićevi protivnici, konačno rješenje bilo je za Skalića pozitivno. Krabbelova navodi da su njegovi „prijatelji i dobrotvori ostali, kao i uvijek, uz mladog Hrvata

⁶⁷ Car Ferdinand I. i njegov sin Maksimilijan II. nisu bili zadovoljni Skalićevim rodoslovljem. O tome nezadovoljstvu Skalić piše u svom djelu *Satirae philosophicae sive Miscellaneorum tomus primus ... Regiomonti Borussorum. In officina Ioannis Daubman 1563.* i to u dodatku, tzv. *Apologia secunda*. Primjerak se čuva u NSK u Zagrebu, sign. R II. f-16°-40. Zanimljivo je da već u naslovu djela Skalić navodi imanja koja mu u Hrvatskoj pripadaju: *Pauli Scalichii C. R.. et dynastiae huniorum, marchionis Veronae, Beneventi Samnitum Ducatus, et Viroviticae Haeredis, Likae, Zagoricae, Bistrice etc. Christi exulis etc.*

⁶⁸ A. JEMBRIH, „Tragom Pavla Skalića“, 56.-57.

⁶⁹ ISTI, n. dj., 57.

koji je svoje pravo znao braniti sjajnom retorikom i snagom uvjerenja⁷⁰. Jedan od bliskih Skalićevih prijatelja bio je i Ivan Ungnad, koji ga je zagovarao kod kralja Maksimilijana II. kojemu piše 21. travnja 1561. godine da „ne uskrati svoju očinsku ruku svojem nekadašnjem štíćeniku prije svega zato što je Skalić zbog svog povučenog, moralnog i kršćanskog života u Württembergu od svih, prije svega učenih ljudi, cijenjen kao čovjek sposoban, učen i s mnogo iskustva“⁷¹. U vrijeme kada se Ungnad našao u lošoj financijskoj situaciji, jer je gotovo sav svoj imetak uložio u osnivanje južnoslavenske tiskare s glagoljskom, ćirilskom i latiničkom prešom, Skalić mu obećava polovicu dobitka od svih svojih posjeda koje nabraja u rodoslovlju, a koje bi mu Ungnad pomogao vratiti. I ovdje se Skalić pokazao kao dobar i slatkorječiv retoričar koji je uspio Ungnada nagovoriti i na sklapanje ugovora o međusobno postignutom dogovoru.⁷² U spomenutom ugovoru Skalić se potpisao sa svim titulama kakvim se predstavljao u Njemačkoj, ali i kasnijim svojim djelima. Skalićevim rodoslovljem opširno se bavio Alojz Jembrih u svojoj iscrpnoj studiji, objavljenoj u časopisu *Gordogan* pod naslovom „Tragom Pavla Skalića“⁷³.

Pokušaj povratka u Beč

Neko vrijeme Skalić se nadao da će se vratiti natrag u Beč na dvor te je molio cara Ferdinanda da mu ukaže milost i dopusti mu povratak, ali car mu je odgovorio da će mu to dopustiti ako se odrekne svoje lakomislenosti i neposlušnosti i vrati u krilo Katoličke crkve. Kukuljević pretpostavlja da bi se možda Skalić i vratio na katolicizam, ali bilo mu je potrebno vratiti carevo povjerenje i odreći se svojih pretenzija na lažne naslove i imanja, za što, kod pomalo taštoga Skalića, nije bilo izgleda.⁷⁴ Također je pokušao utjecati na Ferdinanda preko češkoga kralja Maksimilijana, potajnoga simpatizera protestantizma, s kojim se Skalić dopisivao u nekoliko navrata. No, nakon što je Maksimilijan prozreo neutemeljenost njegove obiteljske povijesti, uskratio mu je svaku daljnju milost i potporu, a kako i sam piše, zamjerio je Skaliću i što mu je poslao primjerak svoga rodoslovlja, te mu je u svojem posljednjem pismu Maksimilijan spočitao taštinu, slavičnost i nečuvenu smjelost.⁷⁵

Na dvoru pruskoga vojvode

Nakon svih peripetija koje je doživio u Urachu, Skalić je našao zaštitu na dvoru pruskoga vojvode Albrechta, velikoga pokrovitelja humanista i učenih ljudi, koji

⁷⁰ G. KRABBEL, n. dj., 98., preveo: A. JEMBRIH, „Tragom Pavla Skalića“, 62.

⁷¹ Iz: A. JEMBRIH, „Tragom Pavla Skalića“, 64.

⁷² ISTO.

⁷³ Alojz JEMBRIH, „Tragom Pavla Skalića“, *Gordogan*, 11., 1990., br. 29.-30., 25.-87.

⁷⁴ F. KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, n. dj., 17.

⁷⁵ ISTI, n. dj., 19.; Skalić, *Miscellanea*, 441.

ga je osobno, pismom od 6. rujna 1561., pozvao k sebi u Königsberg. Skalića je pruskom vojvodi toplo preporučio i vojvoda Kristof od Württemberga, koji ga u svome pismu hvali kao muža „izvrsnog, učenog i vrlo dobra vladanja“.⁷⁶ Skalić se nije dvojio vojvodi Albrechtu poslati primjerak svojega rodoslovlja, a u pismu mu izražava zahvalnost i ističe da se odrekao ‘grozovitoga papinstva’ te da je svojevrijedno otišao u progonstvo da bi, makar živeći u oskudici, služio jedino Riječi Božjoj i posvetio se nauku.⁷⁷

Na dvoru vojvode Albrehta u prvo vrijeme Skalić je za svoju službu primao plaću od 200 forinti, uključujući stan i hranu. S vremenom je stari pruski vojvoda zavolio Skalića i imenovao ga je svojim prvim ministrom, podijelivši mu dekret 18. siječnja 1562. godine, uz doživotnu plaću od 1000 poljskih forinti te mu je dao stan u posebnoj dvorskoj kući na Tragheimu u Königsbergu.⁷⁸ Njegov brzi uspon u dvorskoj karijeri izazvao je bijes kod nekih dvorskih ljudi te je već na početku stekao podosta neprijatelja. No, Skalić je mislio da mu takav položaj može pomoći u stjecanju dobara koje je smatrao svojim. Stoga je početkom 1562. godine namudio otići u poljsku prijestolnicu Vilno i diplomatskim putem, preko poljskoga kralja i kraljice, izvesti svoj naum da mu bečki dvor prepusti zahtijevana imanja.⁷⁹ Na pruskom i poljskom dvoru, Skalić se nastojao prezentirati u najboljem svjetlu i istaknuti pred svima svoju veliku obrazovanost. Vodio je javne rasprave sa svećenicima, doktorima i profesorima o raznim teološkim pitanjima, s njima se nadmetao, a po svojoj rječitosti, izvrsnom izražavanju na latinskome jeziku i učenosti ostavljao je dobar dojam, ali i pobuđivao sumnje kod svojih protivnika koji su pratili svaki njegov korak.⁸⁰ Primjerice, na poljskome dvoru našao se bivši carski poslanik Sauermann, koji ga je optužio da je varalica, koji se lažno predstavlja, te je ustvrdio da ga je i njegov vlastiti car prognao i lišio časti. Slično ga je ocijenio i mletački poslanik, koji je dobro poznao povijest obitelji *Scala*, čijim se članom Skalić smatrao. U Poljskoj je Skalić od kralja Sigmunda II. Augusta (1542.-1572.) isposlovao da mu napiše preporučena pisma za bečki dvor, u kojima ga kralj hvali „radi njegove rijetke učenosti i mnogih vrijednih krjeposti“.⁸¹

Krajem travnja 1562. Skalić se vratio u Prusku. Na Skalićevu molbu, njegov mecena vojvoda Albrecht poslao je preporučena pisma poljskoga kralja, zajedno sa svojim preporukama, kralju Maksimilijnu. U pismu datiranom 28. svibnja 1563. pruski vojvoda ponovno je naglasio Skalićeve obiteljske nezgode i njegove izvanredne sposobnosti i krjeposti. Ponovno ga je toplo preporučio kralju, kojega je molio da pomogne Skaliću vratiti imanja njegovih predaka i da tako odlična, uče-

⁷⁶ I. KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, n. dj., 21.

⁷⁷ ISTI, n. dj., 20.

⁷⁸ ISTI, n. dj., 23.

⁷⁹ ISTI, n. dj., 24.

⁸⁰ ISTI, n. dj., 25.

⁸¹ ISTO.

na i duhovita čovjeka ne prepusti i dalje bijedi i nezgodi.⁸² Iz navedenoga je vidljivo koliko se pruski vojvoda Albrecht, pokrovitelj humanista, zalagao za svoga štitenika na bečkome dvoru, ali držeći ga i u okrilju svoga dvora pod osobnom protekcijom i zaštitom. Za to vrijeme Skalić je dobio dozvolu da predaje teologiju na sveučilištu u Königsbergu. Kukuljević nadalje piše da se i ovdje kao profesor znao naći u žestokim teološkim raspravama s tamošnjim profesorima, primjerice dvorskim liječnikom profesorom Matijom Stojem, Titiusom i drugima, koji su isticali da Skalić predaje krivi nauk i kviri mladež. No, budući da je bio pod osobnom zaštitom vojvode, nastavio je čitavu godinu predavati i njegova su predavanja studenti rado slušali, a klupe njemačkih profesora ostajale bi prazne.⁸³ Osudio ga je i rektor sveučilišta, koji je jednom prilikom izgovorio ove riječi: „*Ergo audiat Scalichium praeceptorem vestrum in nomine, omnium diabolorum*“.⁸⁴ U tome razdoblju Skalić je objavio i niz spisa, djelomično kabalističkoga⁸⁵ sadržaja. I na pruskom i poljskom dvoru, Skalić je stekao mnoge neprijatelje koji su sabirali dokaze protiv njega, da bi razotkrili njegovu lažno predstavljanje i nauk. Izazivao je njihove strasti i objavljivanjem djela teološke tematike, koja su se kosila s protestantskim teološkim naukom.⁸⁶ U međuvremenu, vojvoda Albrecht primio je pismo württemberskoga vojvode Kristofa u kojemu ga ovaj izvještava da mu je osobno kralj Maksimilijan, prilikom krunidbe za rimskoga cara, priopćio da se Skalić lažno predstavlja, da je krivotvorio prema listini kralja Bele lažni dokument koji mu je Ferdinand potpisao. Zatim se doznalo, kaže, da je Skalićeva majka kći vrlo siromašna građanina iz Hrvatske, koja i sada živi u Ljubljani, uzdržavajući se šivanjem.⁸⁷ To pismo, vojvoda Kristof pisao je na poticaj svojega prvoga savjetnika Petra Pavla Vergerija, kojega je Skalić u nekim svojim djelima ocrnio, i on mu se sada na taj način želio osvetiti. Naravno, Skalić je morao oboriti dokaze onih koji su ga optuživali sa svih strana te je zamolio vojvodina knjižničara Henrika Zella da mu pomogne pri sastavljanju svoga rodoslovlja u kojemu je iznio detaljnu povijest svoje obitelji, umetnuvši mnoštvo genealoške građe, povelja, isprava, oporuka, izvadaka iz ljetopisa, privatnih pisama itd. Na kraju je djelu dodao i grbove raznih slavnih rodova, koji su tobože sa Skalićem u srodstvu, i veliki Skalićev grb. Djelo je tiskano na trošak vojvode Albrehta u Königsbergu 1563. godine.⁸⁸ Zbog velikih pritisaka pruskih plemića, naročito Albrehta Truhseša i

⁸² ISTI, n. dj., 26.

⁸³ ISTO.

⁸⁴ I. KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, n. dj., 26. Citirano iz: *Voigt. Berliner Kalendar*, Berlin, 1848., 21.

⁸⁵ Kabala (hebr. - predaja, tradicija za 'posvećenje') – Srednjovjekovna židovska tajna nauka s mističnim i alegoričnim tumačenjima stanovitih mjesta iz *Biblije*, odakle i značenje: mistika, tajna nauka uopće. Pridj. kabalistički – misteriozan, tajanstven. Iz: Bratoljub KLAJČ, *Rječnik stranih riječi*, Zagreb, 1990., 639.

⁸⁶ Paul SCALICHIUS, *Herrn Pauli Scalichii Hörgraffen in Hun etc. Etc. Andere Apologie oder Schuzrede, auf das unbekante, blinde und heimliche geschrei so hin und herwider von seinem herkommen geredt und gesagt wird*. Königsberg: durch Jochan Daubmann, 1564.

⁸⁷ I. KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, n. dj., 33.

⁸⁸ Paulus SCALICHIUS, *Satirae philosophicae sive Miscellaneorum T. I. Accesit Genealogia praecipourum*

njegovih pristaša, koji su nastojali dokazati da je varalica, Skalić, bojeći se za vlastiti život, odlazi iz Königsberga u Gdansk, zatim u Pariz, gdje je brzo potrošio vojvodinih 7300 talira.⁸⁹

U međuvremenu, pruski plemići sastavili su tužbu protiv Skalića koju su predali poljskome kralju. Kralj je odobrio istražno povjerenstvo, koje je 28. kolovoza 1566. osudilo za veleizdaju neke Skalićeve prijatelje i nove državne savjetnike, i to na smrt: Ivana Funka, Matiju Horsta i Ivana Schnella, a na progonstvo Ivana Steinbacha. Za Skalića je u odsutnosti donesena odluka (28. listopada 1566.) da ga se progna iz Pruske i svih poljskih zemalja i da ga svaki državljanin može ubiti, a povjerenstvo mu je otelo i sva imanja. Bio je optužen kao uzročnik nereda i nemira u Pruskoj i počinitelj mnogih zala na štetu poljske krune. Također su ga optužili da je za vojvodine savjetnike namještao lakomislene i zle ljude, na svoju ruku sastavljao vladu te radio protivno slobodi podložnika, narušavao mir i izdavao zakone opasne za državu, a bez vojvodina znanja. Naposljetku, ono s čime se prusko plemstvo najteže moglo suočiti, vidljivo je iz optužbe da je Skalić financijskim operacijama otimao imanja, a druga stjecao u svoju korist.⁹⁰

Skalić zatim odlazi u Münster, a Albrecht mu, po svome tajniku, šalje obavijest o osudi. Iduće godine 1567. Skalić je tiskom objavio da su sve osude, izrečene protiv njega, lažne. Da bi se opravdao, 7. rujna 1567. sâm Skalić piše otvoreno pismo, krijući se pod imenom vojvode Albrechta, u kojemu tvrdi da je krivo osuđen i prognan i žali se na nepravdu. U pismu ga navodno vojvoda šalje u Rim da bi izručio papi obećanih 100.000 forinti te mu iznova potvrđuje već darovane posjede u Königsbergu i Zintenu.⁹¹

Sljedeći preokret u Skalićevo životu bio je ponovni prelazak na rimokatoličku vjeru, prema Kukuljeviću, a svrha mu je bila da na svoju stranu pridobije papu i crkvene velikodostojnike. Pritom je izjavio da se nikada nije iznevjerio katolicizmu, a naslov „*Exul Christi*“ primio je iz razloga da kod protestanata zadobije veći ugled i važnost. Tim činom, münsterski biskup, grof Ivan Hoja postao mu je vrlo sklon. Biskup Hoja obratio se poljskome kralju i varminkome biskupu kardinalu Stanislavu Hoziusu s molbama da se Skaliću dopusti braniti pred kraljem protiv izrečene osude. No, njegove molbe i Skalićeve vlastoručna pisma upućena poljskome kralju ostala su bez uspjeha. U Münsteru se u crkvi sestara benediktinki 1570. godine po rimskome obredu oženio Annom Fogen, koja mu je rodila sina Hinka Ivana. Biskup ih je primio u krilo katoličke vjere, dao im oprost od svih crkvenih kazni te priznao brak valjanim iako je sklopljen prije absolucije.⁹²

Europae regum et Principum etc. a Gothis deducta per utrumque sexum, authore Heilrico Zeellio Aggripinate, Regiomonti Borussorum in officina Joannis Daubmanni, 1563.

⁸⁹ I. KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, n. dj., 41.

⁹⁰ ISTI, n. dj., 41.-42.

⁹¹ ISTI, n. dj., 42.

⁹² ISTI, n. dj., 43

Smrću vojvode Albrechta 1568. godine, Skalić je izgubio svojega najvećega zaštitnika. Pokušao je dobiti naklonost njegova nasljednika Albrechta Fridricha, koga je molio da mu vrati imanja i plaću, no molbe su bile uzaludne. Dapače, vojvoda se obratio najprije saksonske knezu sa zahtjevom da ne dopusti Skaliću i Steinbachu stanovati u njegovoj kneževini, niti tiskati knjige protiv pruske vlade, a münsterskome biskupu pisao je da ukori Skalića radi njegova napadanja na prusku vladu. No, Skalić je bio pod sigurnom biskupovom zaštitom i po biskupovim riječima živio je „oskudno i samotno baveći se samo izdavanjem knjiga“.⁹³ U to vrijeme Skalić je najviše pisao protiv protestanata. Izdao je raspravu protiv luterana u kojoj je, među ostalim, naveo da je čak i pokojni pruski vojvoda namjeravao prijeći na rimsku vjeru.⁹⁴ U istome tonu pisao je poljskome kardinalu Hoziusu o načinu na koji bi se rimska vjera mogla opet raširiti u Pruskoj (*De instauranda romanae et chatol. ecclesiae doctrinae in Prussia*).⁹⁵ U pismu opisuje i tadašnje stanje crkve: „... U crkvi danas nema ljubavi, nema vjere, nema saveza, nema dogmatskoga sklada, nema poštivanja zakona, nego kao da u neskladnosti svaki zbor pjeva svoju pjesmu (prev. a.)“.⁹⁶

Kukuljević, na posljednjim stranicama svoje biografije o Skaliću, prepričava njegovu oporuku koju je sastavio krajem travnja 1573. godine. U njoj Skalić postavlja svoga sina Hinka Ivana baštinikom svih svojih imanja i prava, njegovim skrbnicima imenuje svoju ženu Anu, kaptolskoga sindika Ivana Schadea i blagajnika münsterskoga biskupa Gerharda Martella. Svojoj ženi ostavlja posjede u Königsbergu i selu Sitenu, a ako bi njegova žena i sin umrli, ostavlja čitav svoj imetak i prava pruskome vojvodi. Rođaku Ulrichu od Helfensteina u Württembergu ostavlja 4000 talira, a siromasima 3000 talira.

Prije svoje smrti, koja ga je zatekla naglo, 1575. godine u Gdansku, doživio je, kako se Kukuljević izrazio „posljednju pobjedu svoga pustolovja“. Nakon smrti poljskoga kralja Sigismunda Augusta, leslavski biskup Stanislav Karnikovski uspio je kod novoga vladara Henrika Valeskog isprositi milost za Skalića, koji mu je pismeno dopustio povratak u Prusku i Poljsku i vraćanje otetih imanja. Skalić je i pozvan kralju da se osobno pred njim obrani od optužbi. Na putu prema poljskoj prijestolnici umro je u Gdansku, a njegovi posljednji ostatci preneseni su u grobnicu u samostanu karmelićana, bez natpisa i spomenika.⁹⁷

⁹³ ISTI, n. dj., 44.

⁹⁴ Paulus SCALICHIUS, *Oratio de statue Ecclesiarum Prutenicarum et de confessione Alberti senioris*, Colonia, 1572.

⁹⁵ I. KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, n. dj., 44.

⁹⁶ ISTI, n. dj., 45. lat. *In qua ecclesia hodie nulla est caritas, nulla fides, nulla foedera, nulla legum prepositorum reverentia, nullus dogmatum consensus, sed velut in dissono choro suam quisque canit cantionem.*

⁹⁷ ISTI, n. dj., 46.

O najvažnijim djelima Pavla Skalića enciklopedijskog obilježja

Za vrijeme studija u Bologni, dvadesetogodišnji Pavao Skalić objavio je svoju prvu knjigu zanimljiva naslova *Conclusiones in omni genere scientiarum, divinas, angelicas, coelestes, elementares ... et infernales*.⁹⁸ U svojim „zaključcima u svim vrstama znanosti“, podijelio je znanosti na „božanske, anđeoske, nebeske, elementarne i paklene“. To se djelo može smatrati početkom njegovih djela enciklopedijskog obilježja, koje odražava Skalićevu sveobuhvatnu znatiželju. Njegova velika želja za znanjem i spoznavanjem, koja se otkriva još u studentskome razdoblju, rezultirala je Skalićevim najvažnijim djelom naslovljenim *Encyclopaediae seu orbis disciplinarum, tam sacrarum quam prophanarum, Epistemon*.⁹⁹ To djelo objavio je Skalić i u svom protestantskom i u katoličkom životnom razdoblju (Bazel, 1559.; Köln, 1571.).¹⁰⁰ U svome *Epistemonu enciklopedije*, u zbirci tekstova raznovrsna sadržaja, Skalić daje prikaz različitih filozofskih učenja i disciplina (matematike, astronomije, astrologije, glazbe i prava), teoloških teza (katoličkih i protestantskih) te uključuje svojstveni kabalistički sustav (simbolička spoznaja). Uz to, prikazuje i razne zanate i vještine, od ratnih vještina do zanata potrebnih u kupalištima. Skalićev pojam discipline može se promatrati u širem kontekstu i ne označava samo znanstvenu disciplinu, nego i svako djelovanje koje se temelji na nekom znanju. *Enciklopedija* je zamišljena kao dijalog u kojemu Epistemon i Filomuz razgovaraju o svemu. Epistemon je znalac u svim znanstvenim disciplinama koje se protežu od profanih do svetih znanosti i umijeća.¹⁰¹ On je profesor svih stvari i ne pripada ni jednoj filozofskoj struji, ali razumije se u cjelokupnu kontemplaciju stvari, a Filomuz je obrazovan u orfičkoj školi. Skalić je *Epistemon* posvetio caru Ferdinandu. Veliča ga i uspoređuje s egipatskim vladarom Ptolomejem II. Filadelfom, koji je Aleksandriju učinio žarištem helenističke kulture, ali i Gajem Julijem Cezarom, rimskim vojskovođom, vladarom i piscem. Ferdinanda hvali kao zaštitnika filozofije. On vidi cara kao ljubitelja mudrosti kojom hrani mnoge akademije, ali cijeni i čestitost mnogih učenih ljudi.¹⁰² Za Skalića je filozofija poput ljestava mudrosti, koja nam pomaže da ostvarimo spoznaju božanskih misterija.¹⁰³ Skalić daje iscrpniju literaturu na kojoj je odgojen Filomuz: grčka filozofija Aristotel, Platon, pitagorejska učenja, matematička učenja Eudok-

⁹⁸ Paulus SCALICHIUS, *Conclusiones in omni genere scientiarum, divinas, angelicas, coelestes, elementares ... et infernales*, Bononiae, 1553.

⁹⁹ Mihaela GIRARDI KARŠULIN (priređ.), *Pavao Skalić, Epistemon*, Zagreb, 2004.

¹⁰⁰ Paulus SCALICHIUS, *Encyclopaediae seu orbis disciplinarum, tam sacrarum, quam prophanarum Epistemon*, Basileae 1559., i II. izdanje Paul SCALICHIUS, *Epistemonis catholici liber primus*, u: *Miscellaneorum tomus secundus, sive catholici Epistemonis, contra quondam corruptam et depravatam Encyclopaediam libri XV*, Colonia, 1571.

¹⁰¹ Mihaela GIRARDI KARŠULIN (priređ.), *Pavao Skalić, Epistemon*, Zagreb, 2004., 16.

¹⁰² ISTA, *Pavao Skalić, Epistemon*, 43.

¹⁰³ ISTA, n. dj., 49.

sa i Kalipa, Klaudije Ptolomej, osim toga perzijska i arapska učenja, Hipokrat i Galen.¹⁰⁴ Iz toga je jasno vidljivo na kojim se uzorima Skalić, u vrijeme svojih studentskih dana, nadahnjivao.

Zaključak

U doba zrele renesanse, nastaje niz humanističkih djela po čitavoj Europi, ali i na bogatom kulturnom tlu Hrvatske, koja sadrže obilje građe i dotadašnjih spoznaja iz svih područja znanja, od geografije i gramatike do medicine, astronomije, filozofije i dr. Taj će se *pansofijski* interes humanista nastaviti sve do razdoblja kulturne obnove u XVI. stoljeću. Tada opet dolazi do obnove filozofije, znanosti i umjetnosti i obnove metoda i sadržaja znanja. To se izražava u trajnom perzistiranju ideje enciklopedijsko-filozofske slike svijeta, cjeline ljudskih spoznaja, totaliteta znanja, u zaokupljenosti filozofa mogućnošću osnivanja jedne apsolutne znanosti u funkciji cjelovita i sretna ljudskoga života, kako će to potvrditi i Pavao Skalić u svom djelu *Encyclopaediae seu orbis disciplinarum, tam sacrarum quam prophanarum, Epistemon*. Pavao Skalić, doista je preteča enciklopedizma u modernom smislu toga pojma. Za Pavla Skalića, polihistora i latinista kompleksnoga humanističkoga obrazovanja, enciklopedista, sveznatiželjnika, avanturista, može se reći da je tipičan predstavnik svoga vremena - univerzalni čovjek - (*homo universalis*). Bio je pustolov koji se uz pomoć lažnih titula i predstavljanja uspio uspeti na društvenoj ljestvici do časti prvoga ministra pruskoga vojvode Albrechta, pokrovitelja humanista i učenjaka. U svome kratkome životu, najviše je ostao zapamćen kao reformatorski i protureformatorski pisac, pristaša reformacije i antipapist, a zatim obraćenik koji kao apologet Rima napada i vlastite radove. No, možemo sa sigurnošću ustvrditi da su njegova djela, iako kompilatorska, što i nije neuobičajeno za tadašnje vrijeme, unijela određenu svježinu u onodobna intelektualno-vjerska strujanja i previranja. O njegovim tezama raspravljalo se na europskim dvorovima, a njegovoj učenost divili su se, ne samo njegovi mecene, nego i oni koji su bili na suprotnoj strani. Ambicija i taština bile su pokretačke snage njegova pustolovnoga života, ali u svom nemirnom duhu i stalno željan novih spoznaja, pa i promjena, nigdje nije mogao duže naći smiraj. Stalni vanjski pritisak, kojemu je u mnogočemu sam pridonio, ipak je imao i pozitivan odjek na njegovo povijesno-filozofsko stvaralaštvo.

Skalić je jedan od autora čija djela otvaraju mogućnost izučavanja utjecaja nekih aspekata platonizma u sklopu talijanskog renesansnog mišljenja, napose recepcije kabalističko-hermetičke literature i razvijanja nekih tema u vezi s time te utjecaja na protestantske pisce. Upravo u tom kontekstu, aktualnim biva Skalićev projekt obnove (*restauratio*) kršćanstva. Sva su Skalićeva intelektualna nagnuća vezana uz taj projekt obnove. Obnovu Skalić smatra ostvarivom tek povratkom na jedno

¹⁰⁴ ISTA, n. dj., 51.

iskonsko stanje, koje uključuje i istinu Svetoga pisma i istinu iskazanu tradicijom teologije i filozofije. Genealogija te tradicije utvrđena je već u Marsilija Ficina, duhovnog oca firentinskog platonizma, a u njegovih sljedbenika od Picca dela Mirandole nadalje.

Gotovo da nema teme, što se obrađivala u sklopu renesansnoga platonizma, ali i u sklopu renesansnoga mišljenja uopće, koju Skalić ne dodiruje u svojim djelima. Bez obzira na neoriginalnost njegovih djela, ta djela, doživljena kao pokušaj da se dade presjek kroz sva učenja svih filozofijskih i teologijskih tradicija, ostaju dragocjen dokument kojemu je sadržaj od znatnoga povijesnog i filozofijskog interesa.

The contribution of Pavao Skalić to the Croatian and European humanistic heritage

Zrinka Novak

Department of historical sciences of
Institute of historical and social sciences of the
Croatian Academy of Sciences and Arts
Strossmayerov trg 2
Zagreb
Republic of Croatia

On the basis of an analysis of published sources and literature, this essay systematically overviews the life, activity and contributions to the European and Croatian humanist-Renaissance tradition of the famous humanist from Zagreb, Pavao Skalić (1534–1575). A polyhistor, philosopher, theologian and polemist, Skalić studied philosophy in Vienna and obtained a doctorate of theology from the University of Bologna in 1522. For impersonating (Scaliger), provocations and criticisms of the structures of the Roman Catholic Church, Skalić was forced to leave Vienna but he managed to stay in the elite circles of the European nobility and attend many noble courts. In Tübingen he converted to Protestant faith and socialized with Protestant intellectuals: Primož Trubar, Peter Paul Vergerius Jr., Ivan Ungnad, Stjepan Konzul and Antun Dalmatin. Towards the end of his life he returned into the folds of the Roman Catholic Church and wrote polemical treatises against Protestants and Protestantism (for instance against P. P. Vergerius, in 1563). Skalić was highly ambitious and cared less for systematic studies and thorough research. He was just twenty years old when in Bologna he published a book titled *Conclusiones in omni genere scientiarum* ('Conclusions in all kinds of sciences') in which he divided sciences into divine, angelical, heavenly, elementary and of hell. Among his best known publications are the books *Encyclopediae seu Orbis disciplinarum tam sacrarum quam prophanarum*, *Epistemon*, where the word "encyclopaedia" is mentioned for the first time in the European written tradition.

Keywords: Pavao Skalić, Protestantism, Roman Catholic Church, church history, humanism